

Odlingsbygdens fåglar

En tidig vårdag ljuder ånyo lärksången för fullt över fälten vid vikingagravarna i Bengtsarvet. Det har varit ett ganska livligt sträck de senaste dagarna och från de flyttande fåglarna har man förutom de vanliga locklätterna kunnat höra halvhjärtade ansatser till sång. Men idag har flera stycken stannat upp, kanske för gott, och lärksången, av många ansedd som det härligaste vårtecknet, hörs från flera håll. Sången är omisskännlig och består av en oavbruten ström av drillande och jollrande tongångar, där här och var ett härmljud från exempelvis en storspov smyger sig in. Denna porlande tonkaskad pågår oavbrutet i nästan en hel kvart och under tiden stiger lärkan på fladdrande vingar rakt uppåt från fältet i en cirklande flygbana, tills hon når en höjd, där jag endast med svårighet kan skönja henne med blotta ögat. I ansatser sänker hon sig sedan ner mot marken, alltjämt ihärdigt sjungande. Ett stycke över marken tystnar hon och faller som en sten den sista biten. Hon kan också sjunga från marken men vill då helst sitta "uppkrupen" på en gårdsgårdsstör eller liknande.

Det känns gott att veta, att lärkan är tillbaka och att lärksången kommer att ljuda över åkermarkerna fram till mitten av juli, ty liksom andra lärkor har sånglärkan två kullar. Dessutom förstörs och plundras många bon, inte minst på den skat- och kråkrika Sollerön. Förstörda äggkullar läggs om och inom ett område finns det alltid några par som befinner sig i häckningsperiodens ”sångstadium”.

Solen steker gott och dagsmejan sätter fart på smältvattnet i plogfåror. I diket vid vägen porlar det muntert och på ställen där isen ligger kvar tätt över vårbäcken bildas vackra, ständigt föränderliga mönster i isen av det framrinnande vattnet. En liten sjö har bildats ute på en av åkrarna och i kanten av den står tre tofsvipor. De tre duvstora fåglarna, med den karaktäristiska tofsen på huvudet verkar trötta. Kanske de anlänt idag efter en ansträngande flygtur. En flock på elva vipor flyger över med nordlig kurs utan att visa något tecken till att vilja stanna. Deras breda, trubbiga vingar för dem målmedvetet mot norr. Bukarna lyser vita i det kraftiga underljuset, som bildas när solstrålarna reflekteras mot snöfläckarna.

Tofsvipan är i nästan lika hög grad som sånglärkan en symbol för våren och jordbrukslandskapet. Ständigt hörs deras gnällande men ändå mjuka läte från häckningslokalerna på åkrar och sankmarker. Under spelet flyger hanen på brummande vingar av och an över marken, vacklande än åt ena än åt andra sidan. Så plötsligt stiger han brant och kastar sig sedan ned igen vridande sig åt ena sidan, ja ibland gör han till och med en volt i sidled. Han utstöter vid den här ”dansen” ett kiruri-ti-ti-kjiuri. Det första kiuri på vägen uppåt, ti-lätet medan han är uppe och det starkt betonade kjiuri under störtdykningen neråt. Lite senare på våren visar hanen ett annat beteende, som också är lätt att iaktta. På platsen, där paret bestämt sig för att häcka, kan man se hanen göra balar på marken. Han gör många men när han på allvar börjar uppvakta honan gör han en bale framför henne varvid han ligger och vrider bröstet mot marken samtidigt som han reser stjärten uppåt så att de roströda undre stjärtäckarna lyser mot honan.

En vipa gnäller från en av åkrarna ner mot Utanmyra. ”Mina” tre vipor blir vaksamma, springer på vipmaner oroligt några steg, gnäller till, lyfter och försvinner norrut.

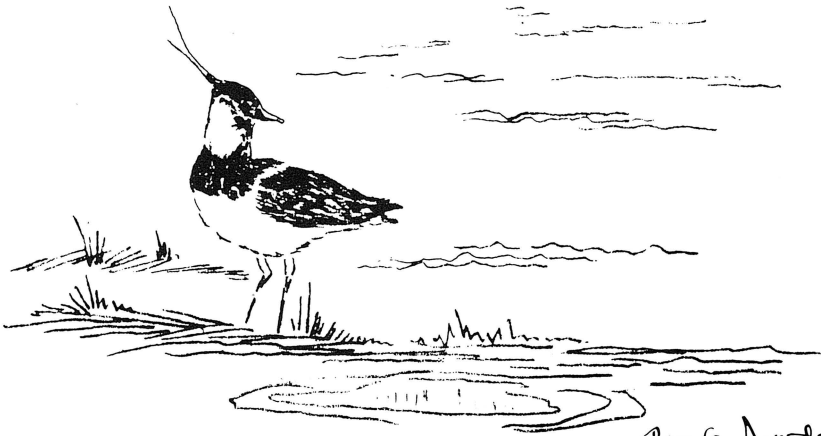
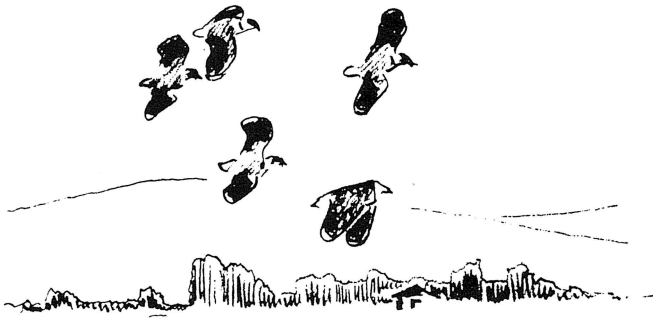
Så hörs den tredje av den trio, som i mitt tycke har de dominerande stämmorna i åkermarkernas sångkör på Sollerön — storspoven. Han flyger längs sänkan vid Klikten och spelar plötslig för fullt. Liksom hos

tofsvipan är flykt och sång sammanvävda till ett bestämt mönster. Den stora vadaren stiger med hastiga, fladdrande vingslag tyst upp i skyn, svävar sedan sakta nedåt med högt ställda, vinklade vingar samtidigt som han börjar avge ett sakta, svagt flöjtande läte, som ökar i styrka och hastighet för att övergå i den välbekanta, ljusa spovdrillen.

Den kråkstora vadaren med den brungrå, spräckliga dräkten och den långa aristokratiskt böjda näbben är mycket vanlig på Sollerön och torde vara väkänd för de flesta vad såväl utseende som läte beträffar. En liten egenhet i familjelivet hos storspoven kanske inte är lika välbekant. Båda föräldrarna ruvar de fyra päronformade äggen, som läggs i en bogrop utan nämnvärt underlag. Men strax efter kläckningen tycker honan, att hon gjort sitt vad släktets fortbestånd beträffar och hon överlämnar ungarnas vård till maken och drar själv mot vinterkvarteren ute vid kusterna. Enligt vissa uppgifter kostar honor, i par som häckar vid havet, på sig att vara kvar hos familjen ytterligare en liten tid. Veckopressens reportage med bilder av den ”duktige” hemmamannen, som tar hand om familjens små, måste med storspovmått mätt te sig som en förlegad företeelse. Nåväl, spovhanens syssla är inte så betungande. Ungarna är nämligen så kallade borymmare och börjar omedelbart efter kläckningen på egen hand skaffa sig föda under överinseende av pappan. Han har för övrigt mycket god ordning på kullen och kan sitta på ett stenröse hundratalet meter från ungarna, som ögonblickligen trycker mot marken, om han börjar varna och ligger kvar så till dess att ”faran över” hörs från den vaksamme spovhanen.

Dessa tre fåglar, sånglärkan, tofsvipan och storspoven, vilka jag velat framhålla som karaktärsfåglar för åkermarkerna har egentligen andra miljöer som sina ursprungliga hemvisten. Detta är vid närmare eftertanke helt naturligt, ty människans odlargärning har ju sett i ett vidare perspektiv pågått så försvinnande kort tid. Sånglärkan hör hemma på de stora trädlösa grässtäpporna i östra Europa och Asien. När så människan i t.ex. Sverige började förvandla i första hand lövskogarna, som växte på de bördigaste markerna, till åkrar, spred sig lärkan västerut, och har säkert utvidgat sitt utbredningsområde i samma takt som människan skapat åkermark.

Vipan och spoven har anammat den odlade jorden på ett mycket, mycket senare stadium. De är ju vadarfåglar och hör självfallet sankmarkerna till. Men människan har vidgat sina domäner bl. a. genom utdikningar, som minskat sankmarkernas areal kraftigt. Men tack och lov

Viparna kommer

Peter G. Nordell

har dessa båda fåglar anpassat sig efter de nya förhållandena och häckar nu talrikare än någonsin på de odlade fälten.

Andra fåglar, som varit knutna till åkermarkerna lika länge som lärkan, har gått kraftigt tillbaka sedan 1900-talets början. Så är exempelvis kornknarr, vaktel och raphöna numera stora sällsyntheter. Vaktel lär väl alltid ha varit en sällsynthet på Sollerön, men kornknarren och raphönan var vanliga förr och kornknarrrens sträva snärpande hörde försommarnätterna till. Enligt Bylins "Dalarnas fåglar" hördes ett exemplar på Sollerön 1960 och det skulle ha varit det första på tjugo år. Självt hörde jag en kornknarr vid Vinäs sent på midsommarafton 1972. Vad raphönan beträffar så lär Sollerön ha haft en mycket god stam och en-

ligt ”Dalarnas fåglar” gjorde sig Sollerö jaktvårdsförening betydande förtjänster på att utarrendera raphhönsjakten till sörländska jägare. Men nedgången i raphhönspopulationen började omkring 1920 och trots att man fridlyste arten på ön 1924 fortsatte den att minska i antal och är idag i det närmaste helt försvunnen.

Om odlingslandskapetets bofasta fåglar alltså är få, så är de som söker föda där desto flera. Mätta och dästa flyger kråkorna med tunga vingslag över lindorna och när bonden sätter plog och harv i marken åtföljs han av en vit sky av måsfåglar, främst skrattmåsar. Vem kan förresten idag tro, att denne svarthövdade mås för hundra år sedan var en stor sällsynthet i vårt land.

På dagarna ser man tornfalken stå stilla i luften på fladdrande vingar över åkrarna vid Agnmyran spanande efter någon smågnagare och hornugglan, som häckar i den sankta tallskogen vid invallningen, söker nattetid sin föda ute på åkrar och ängar.

Människan och hennes boningar hör självfallet hemma i odlingslandskapet och till själva bebyggelsen finns flera fåglar knutna, ja en del t.ex. skatan så starkt att man kan vara säker på att närmaste boningshus inte är långt borta om man under en skogspromenad i okänd terräng får se en sådan. Andra till bebyggelse starkt knutna fåglar är t.ex. gråsparv, pilfink, tornsvala, som inte är någon riktig svala utan en så kallad seglarfågel, samt hus- och ladusvala. Sädesärlans trippande på taknocken är så allbekant, att den på många håll går under namnet takärla och det lär väl vara samma ord som går igen i sollerömålets ”tackäls”.

När människan skapade alltmer åkermark på bl.a. lövskogens bekostnad tog många av de fåglar som hade lövskogen som sin naturliga hemvist trädgårdar och parker i besittning och frågan är om inte merparten av arter som t.ex. svartvit flugsnappare, grönfink, talgoxe och blåmes idag håller till i dessa miljöer.

Detta är bara några av de arter som kan hålla till i kulturlandskapet med dess åkrar, boningshus och trädgårdar. Skulle vi dessutom vidga vår lista till att omfatta höstens bärsnattande trastar och starar samt fågelbordets och kärvarnas vintergäster, för att inte tala om de plogar av flyttande svanar, vildgäss och tranor som drar fram över oldingsbygden skulle vi få en diger förteckning.

Slutligen vill jag nämna några ganska nya invandrare. För några år sedan hörde Helmer Nilsson under en sen kvällspromenad ett egendomligt ihärdigt surrande läte från ett fuktigt växande videbuskage i övre delen av "Småstad". Som den gode granne han är rapporterade han iakttagelsen och kvällen efter kunde de första misstankarna bekräftas — det var en gräshoppsångare. Några kvällsturer på cykel gav vid handen att gräshoppsångaren detta år fanns på ytterligare ett par lokaler på ön. Gräshoppsångaren iaktogs första gången i vårt land vid sjön Roxen 1913. Den blev årsviss på 40-talet och påträffas nu regelbundet på många platser i landet.

På de senare åren har en ny stämma blandat sig i fågelkören på Sollerön. Det är en klatschig, lite vemodig vissling, som med ord brukar tecknas vidje-vidje-vyh. Det kommer från rosenfinken — en sen invandrare från öster. Rosenfinken är lite mindre och smärtare än domherren. Den tvååriga eller äldre hanen är lätt att känna igen på den karminröda färgen på huvud, hals, bröst och övergump. Ettåriga hanar och honor har enkel brungrå skrud. Själv har jag bara sett och hört utfärgade hanar men uppgifter finns att rosenfinkar i full färgprakt uppträtt bl. a. i Rysa. Håll ögon och öron öppna efter rosenfinken. Han har säkert kommit för att stanna.

Hans Nydahl